

İXRACATA DÖVLƏT DƏSTƏYİ SİSTEMİNDƏ MÜASİR TRENDLƏR VƏ AKTUAL MƏSƏLƏLƏR

Qalib Qafarlı

Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan

e-mail: qalib.qafar@gmail.com

Xülasə. Məqalədə qlobal iqtisadiyyatda mövcud olan qeyri-sabitliyin ixracatçı şirkətlərə təsirləri təhlil edilmiş və dövlətlərin bu sahədə qabaqlayıcı tədbirlərinin tətbiqinin zəruriliyi əsaslandırılmışdır. İxracın stimullaşdırılmasının müasir mexanizmlərinin, dünya ölkələrinin bu sahədəki təcrübələrinin Azərbaycanda tətbiq olunmasının ölkənin ixracatın artırılmasındakı rolu göstərilmişdir.

Açar sözlər: ixrac, ixrac riskləri, iqtisadi siyasət, ixraca birbaşa dəstək, əlverişli makroiqtisadi mühit.

MODERN TRENDS AND ACTUAL ISSUES IN THE SYSTEM OF STATE SUPPORT FOR EXPORT

Galib Gafarli

Baku State University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The paper analyzes the impact of instability in the global economy on exporting companies and substantiates the need for the government to take preventive measures in this area. The role of modern mechanisms to stimulate exports, the use of the experience of other countries in this area in Azerbaijan in increasing the country's exports is shown.

Keywords: export, export risks, economic policy, direct export support, favorable macroeconomic environment.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ ЭКСПОРТА

Галиб Гафарлы

Бакинский Государственный Университет, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье анализируется влияние нестабильности в мировой экономике на компании-экспортеры и обосновывается необходимость принятия государством превентивных мер в этой сфере. Показана роль современных механизмов стимулирования экспорта, применения опыта других стран в этой сфере в Азербайджана в увеличении экспорта страны.

Ключевые слова: экспорт, экспортные риски, экономическая политика, прямая поддержка экспорта, благоприятная макроэкономическая среда.

1. Giriş

Dövlətin iqtisadiyyatın tənzimlənməsinə müdaxiləsi ehtiyacı bazarda baş verən uğursuzluqlarla əlaqələndirilir. Milli iqtisadiyyatın uğursuzluqları müəyyən şərtlər səbəbiylə, resursların məhsuldar şəkildə bölgüsünün aparılmadığı zaman baş verə bilər. Bir qrup iqtisadçı alimlər hesab edir ki, milli iqtisadiyyatda fəaliyyət göstərən şirkətlərin uğurlarında onun daxili mühiti və resursları əsas rol oynayır, digərləri isə şirkətin uğurlarını institusional mühitlə əlaqələndirirlər. Fikrimizcə şirkətin uğuru əsasən daxili imkanları ilə müəyyən edilir. Ancaq xarici mühit, həm də kənardan göstərilən təsirlər eyni zamanda daxili imkanların formalaşmasında çox vacib rol oynayır.

Hər bir ölkədə milli iqtisadiyyatın uğursuzluqlarını aradan qaldırmaq, milli gəliri artırmaq və bütövlükdə iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün rəqabətqabiliyyətli milli istehsalın və ixracın artırılmasına dövlət dəstəyi mexanizmlərindən istifadə edilir. Bu siyasəti həyat keçirmək məqsədilə dünya ölkələrinin təcrübəsində milli istehsal və ixracata birbaşa dövlət dəstəyi kimi həyata keçirilən stimullaşdırıcı tədbirlərin tətbiqi və əlverişli makroiqtisadi mühitin formalaşdırılması metodlarından istifadə olunur. Bu zaman istehsalçılar arasında azad rəqabət şəraiti yaradılmalı və keyfiyyətli, eləcə də alıcılıq qabiliyyəti olan məhsulların istehsal olunmasına nail olunmalıdır.

Fikrimizcə, dövlət iqtisadi proseslərdə iştirak etməli, şirkətlərin iqtisadi fəaliyyətinin qarantı kimi çıxış etməli və biznesin aparılması üçün hüquqi baza yaratmalı, ədalətli rəqabət və bütün qurumlar üçün eyni iqtisadi şəraiti təmin etməli, resursların qənaətinə, innovativ inkişafa, milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin və səmərəliliyinin artırılmasına töhfə verməlidir.

Bildiyimiz kimi ixraca dəstək tədbirləri dövlətin xarici iqtisadi siyasətində xüsusi yer tutur, çünki onların əsas məqsədi iqtisadiyyatın inkişafına və onun balansına töhfə verməkdir. İxracə dövlət dəstəyinin əsas məqsədi xarici bazarlara çıxmaq istəyən şirkətlərin üzləşəcəyi problemlərin aradan qaldırılmasına nail olmaqdır. Çünki təcrübə onu göstərir ki, ixracatçı şirkətlər yerli bazarda fəaliyyət göstərən şirkətlərlə müqaisədə daha çox çətinliklərlə üzləşir. İxracatçı şirkətlərin qarşılaşacağı problemlərə əlavə xərcləri, qlobal iqtisadiyyatın inkişafındakı əlverişsiz tendensiyaları, qlobal rəqabətin mənfi amilləri və həm də son dövrlərdə iqtisadiyyatın dinamizminin azalması səbəbindən onların rəqabət mövqelərinin zəifləməsi kimi faktorları aid edə bilərik.

Qlobal iqtisadiyyatda 2008-ci ildən etibarən baş vermiş dalğalanmalar və iqtisadi tarazsızlıq vəziyyəti ölkələrin maliyyə sisteminə, xarici ticarət əlaqələrinə və bütövlükdə milli iqtisadiyyatlarına mənfi təsir göstərmişdir. Bu dövrdə dünya iqtisadiyyatı II Dünya Mühəribəsindən sonra ən böyük geriləmə dövrü yaşamışdır. BVF-nun hazırladığı hesabatda Dünya üzrə ÜDM-nin artımının 2007-ci ildə 5,2 faiz, 2008-ci ildə 3,4 faiz, 2009-cu ildə isə 0,5 faiz olduğunu bildirmişdir. Beynəlxalq ticarətin həcmindəki artım isə 2007-2009-cu illər arasında 7,2 faizdən mənfi 2,8 faizə enmişdir [3]. Nəticədə işsizlik səviyyəsi, büdcə kəsirləri, dövlət borcları artmağa başlamış, bütün dünya üzrə ÜDM və hər nəfərə düşən milli gəlir, istehlak səviyyəsi azalmış, likvid pul çatışmazlığı nəticəsində investisiyalar azalmış, beləliklə məhsuldarlıq və iqtisadi artım faizi aşağı düşmüşdür. Dövlətlərin antiböhran tədbirləri qlobal böhranın dağıdıcı təsirləri bir müddət sonra yumşaltmış və milli iqtisadiyyatlarındurgunluq tsiklindən nisbətən canlanma tsiklinə keçirməsinə şərait yaratmışdır. Ancaq 2015-ci ildə dünya iqtisadiyyatında qeyri-müəyyənliklər yenidən artmış, iqtisadi risklər yüksəlmişdir. Bu şəraitdə dünya əmtəə qiymətlərinin, o cümlədən neftin qiymətinin azalması prosesləri güclənmişdir.

Yaranmış böhranlı vəziyyət Azərbaycan iqtisadiyyatına da təsirsiz ötüşməmişdir. Belə ki, neftin dünya qiymətinin son onilliyin ən aşağı səviyyəsinə enməsi tədiyə balansında kəsirin

yanmasına, büdcə xərclərinin azaldılmasına, xarici valyuta təklifinin əhəmiyyətli məhdudlaşmasına gətirib çıxarmışdır. Azərbaycanda və bir sıra digər ölkələrdə tətbiq olunan devalvasiya və pul-kredit siyasəti həmin dövr üçün taktiki iqtisadi siyasət hesab olunurdu, çünki bu siyasətin əsas məqsədi maliyyə itkilərini azaltmaqla mövcud vəziyyətin pisləşməsinin qarşısını almaq idi. Yuxarıda göstərdiyimiz taktiki gedişlə bərabər, Azərbaycanda mövcud vəziyyətin yaxşılaşdırılması məqsədilə dövlətin strateji iqtisadi siyasəti də qısa müddətdə hazırlanaraq tətbiq olunmağa başlanılmışdır. Strateji iqtisadi siyasətin əsas konturları isə ölkədə kölgə iqtisadiyyatını aradan qaldırmaq, sağlam sahibkarlıq mühiti yaratmaq və nəticədə milli istehsalın, ixrac potensialının inkişafına nail olmaq idi. Bunların reallaşması isə öz növbəsində ölkədə məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsinə, valyuta sabitliyinə, büdcə gəlirlərinin konkret bir sahədən asılılığı kimi problemlərin həlli demək idi.

Aparılan təhlillər göstərir ki, böhran və onun davamı olan dünya iqtisadiyyatının qeyri-stabilliyi şəraitində demək olar ki, bütün hökumətlər iqtisadiyyatın gələcək inkişafını sabitləşdirmək və ixraca dəstək sistemlərinin səmərəliliyinin artırılması üçün müəyyən addımlar atmışdır. Bu addımlar müvafiq institutlara və bu sahədə fəaliyyət göstərən strukturlara dəstək tədbirlərinin siyahısını genişləndirmək və onları modernləşdirmək, eyni zamanda özəl sektor üçün yeni məhsullar hazırlamaq və əlavə resurslar cəlb etmək imkanı vermişdir.

2. Ölkə ixracında milli maraqlar və xarici iqtisadi risklər.

Hər bir ölkə iqtisadiyyatının qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri milli istehsalın kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin artırılmasıdır. Çünki rəqabətqabiliyyətli milli istehsalın inkişafı ölkədə ixrac potensialının artmasına eyni zamanda iqtisadi inkişaf səviyyəsinin yüksəlməsinə şərait yaradır. Bununla yanaşı ixracın mikro və makro səviyyədə iqtisadi agentlərə təsirinin, onlara qazandıra biləcəyi dividendlər və risklərin ayrı-ayrılıqda öyrənilməsi dövlətin iqtisadi siyasətinin tətbiq olunmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər.

İxrac dedikdə beynəlxalq ticarətin həyata keçirilməsində əsas vasitə hesab olunan, milli iqtisadiyyatda sərbəst dövriyyədə mövcud olan əmtəə və xidmətlərin xarici valyuta qarşılığında digər dövlətlərə satışı və ya hərəkəti başa düşülür. İxracın nə üçün reallaşdırılmasını cavabı isə, dövlətin, hüquqi və fiziki şəxslərin ixrac fəaliyyəti ilə bağlı məqsədlərini açıqlamaqla verə bilərik. Bu məqsədlər aşağıdakıları aid edə bilərik.

a) Satış və qazancları artırmaq. Firma əgər daxili bazarda müsbət performans sərgiləyirsə, bu zaman xarici bazara daxil olmaq onun xalis gəlirini artıracaqdır.

b) Dünya əmtəə və xidmətlər bazarından bazar payı almaq. Xarici bazarlara çıxan firma, rəqiblərinin bazar payı əldə etmək üçün hansı metodlardan istifadə etdiklərini və onların marketinq strategiyalarını öyrənəcəkdir.

c) Daxili bazara olan bağlılığı azaltmaq. Firma xarici bazarlara çıxaraq satış və marketing gücünü artıracaq və milli bazardakı məhdud alıcılardan asılılığını aradan qaldıracaqdır.

d) Bazar konyunkturasını tarazlıqda saxlamaq. Dünya bazarına çıxan firma artıq daxili bazarın ümumi və mövsümi dalğalanmalarına, həmçinin istehlakçıların dəyişən tələblərinin yaradacağı təzyiqə məruz qalmayacaqdır.

e) İstehsal gücündən tam istifadə etmək. Əgər firma daxili bazarda istehsal potensialından tam istifadə edə bilmirsə, ixrac etməklə istehsal potensialından istifadə səviyyəsini artıracaqdır. Beləliklə əmək məhsuldarlığını yüksəltməsi, istehsal tsiklinin qısaldılması, növbədaxili və növbələrarası boş dayanmaların azalması hesabına məhsulun maya dəyəri aşağı enəcək və müsbət miqyas effekti əldə olunacaqdır.

f) Rəqabət gücünü artırmaq. İxracatın reallaşması həm firmanın həmçinin də ölkənin rəqabət gücünü artıracaqdır. Firma yeni texnologiyalar, “nou-hau”-lar, müasir istehsal metodları və idarəetmə təbiiqlərindən yararlanarkən, ölkə iqtisadiyyatı da ticarət dövriyyəsinin müsbət meyl göstərməsindən fayda əldə edəcəkdir.

g) Məşğulluğun təmin olunması. Əmtəə və xidmətlərin ixracı, yeni iş yerlərinin açılmasına, resurslardan istifadə səviyyəsinin artmasına səbəb olacaq və nəticədə məşğulluq səviyyəsi yüksələcəkdir.

h) Xarici ticarət dövriyyəsində kəsiri aradan qaldırmaq. İxracın həyata keçirilməsi, ölkəyə xarici valyuta axınının artmasına və müsbət ticarət saldosunun yaranmasına səbəb ola bilər.

Bildiyimiz kimi hər bir sahibkarlıq fəaliyyətinin təməlində risk amili bu və ya digər dərəcədə mövcud olur. İxrac fəaliyyətinin də qazanc və faydaları olduğu kimi, qarşılaşılacaq riskli tərəfləri də vardır. Hər bir ixracatçı maksimum mənfəət əldə edə bilmək üçün ixraca aid riskləri daim diqqətdə saxlamalıdır. Həmin risklər bunlardır: 1) hədəf ölkədə ixracat gəlirlərinin ölkədən çıxışına kvotalar və yaxud ümumiyyətlə qadağalar qoyula bilər; valyuta məzənnələrindəki dalğalanmalar mənfəəti azalda, və ya aradan qaldıra, yaxud da zərərə uğramağa səbəb ola bilər; ödənişlərin vaxtında edilməməsi və ya müqavilə şərtlərinin pozulması, ixracatçının xarici dövlətdə məhkəməyə müraciət etməsi ilə əlavə xərclərin və digər problemlərin yaranmasına səbəb ola bilər; müharibə, daxili qeyri-sabitlik, digər fəvqəladə vəziyyətlər və ya xarici dövlət tərəfindən özəl mülkiyyətin milliləşdirilməsi itki və zərərlərə səbəb ola bilər; rəqabət gözlənilən səviyyədən daha yüksək ola bilər və ya əmtəələr xarici bazarda ümumiyyətlə qəbul olunmaya bilər.

3. İxracat dövlət dəstəyinin ümumi formaları

Hazırda dövlətlər ixracatın qazandıra biləcəyi faydaları artırmaq və riskləri minimuma endirmək üçün bir sıra mexanizmlərdən istifadə etməkdədir. Bu mexanizmlərə aşağıdakılar aiddir.

1) Araşdırma və inkişaf proqramları. Bu dəstək çərçivəsində Türkiyə Respublikasında ixracatla məşğul olan firmalara yeni məhsul istehsalı, mövcud məhsulların keyfiyyət və standartlarının yüksəldilməsi, xərclərin aşağı endirilməsi eləcə də yeni texnologiyaların tətbiqi məqsədilə aparılan elmi tədqiqat və digər işlərə çəkilən xərclərin 50%-ə qədər hissəsinin dövlət tərəfindən ödənilməsi nəzərdə tutulur [4].

2) Beynəlxalq rəqabətqabiliyyətliliyin inkişafına dəstək. Bu dəstəyin məqsədi sənaye və ticarətlə məşğul olan firmaların dünya bazarında rəqabət gücünü artırmağa yönəlmiş təlim və məsləhət xərclərinin dövlət tərəfindən qarşılanmasıdır.

3) Məşğulluğa yardım. Bu dəstək mexanizmi ixracatçı şirkət sertifikatı alan firmalara yalnız xarici ticarətlə əlaqəli əməliyyatlarını həyata keçirməsi üçün təcrübəli və yüksək bilikli menecer, işçilərin işlə təmin olunması ilə bağlı xərclərin dövlət tərəfindən qarşılanması məqsədi daşıyır. Türkiyə Respublikası təcrübəsində bu məqsədlə şirkətlərin 1 menecer və 2 işçisi üçün aldığı əməkhaqqının 75% (menecer üçün 18000\$, hər işçi üçün 9000\$-dan çox olmamaqla) miqdarı dövlət büdcəsi hesabına ödənilir [5].

4) Ölkə daxilində beynəlxalq səviyyəli sərgi və yarmarkaların dəstəklənməsi. Bu dəstəyin əsas məqsədi ölkədə keçirilən alıcı missiyalarında dünya səviyyəli firmaların iştirakının artırılmasıdır. Azərbaycan Respublikasının təcrübəsində alıcı missiyalarında iştirak edən xarici firma nümayəndələrinin Azərbaycana səfəri ilə bağlı təşkilati işləri və onlarla bağlı xərcləri İqtisadiyyat Nazirliyi təmin edir [1].

5) Ölkə xaricində təşkil olunan sərgi və yarmarkalarda iştirakın dəstəklənməsi. Dəstəyin məqsədi ölkədə fəaliyyət göstərən ixracatçı firmaların xarici bazarlarda təmsil olunması və bu prosesdə ixracatçıların xarici səfərlə bağlı təşkilati işlərin və xərclərin müəyyən bir hissəsinin dövlət tərəfindən qarşılanmasıdır.

6) Beynəlxalq sertifikatların alınmasına dəstək. Bildiyimiz kimi ixrac prosesinin həyata keçirilməsində əsas məqamlardan biri ixrac olunacaq məhsulun beynəlxalq standartlara uyğun olaraq hazırlanması və müvafiq sertifikatlarla təmin olunmasıdır. Bunun üçün bir çox dövlətlərdə ixracatçıların “ISO” sertifikatları, “CE” nişanı və digər keyfiyyət, ekoloji, insan sağlamlığı, əmlak təhlükəsizliyi kimi göstəriciləri bildirən sertifikatların əldə olunmasına dəstək göstərilir.

7) Xarici bazarlarda əmtəə və xidmətlərin təşviqi, marketinq fəaliyyətinin dəstəklənməsi. Türkiyə praktikasında bu məqsədlə ticarət şirkətlərinin mağazalarda fəaliyyət göstərməsi üçün icarə haqqının 50%-i, illik maksimum 100.000\$, depo xidmətlərindən istifadə etməsi üçün xidmət haqqının 50%-i, illik maksimum 75.000\$, reklam, tanıtım və marketinq fəaliyyəti ilə bağlı xərclərin 60%-i, illik maksimum 150.000\$ məbləğ dövlət tərəfindən ödənilir [6].

8) Yerli məhsulların xaricdə brendləşməsi və milli brend imicinin yaradılmasının dəstəklənməsi. Rusiya Federasiyasının praktikasında bu məqsədlə dövlət tərəfindən hədəf ölkə bazarlarında milli brendinin tanıtım, marketinq, reklam və digər təşviq üsullarının tətbiqi nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, ayrı-ayrı inzibati vahidlərdən olan istehsalçıların vahid Rusiya

Federasiyası markası olan “Сделано в России” ilə beynəlxalq sərgi və yarmarkalarda təmsil olunması həyata keçirilir. Eyni zamanda “Сделано в России” brendinin təşviqi məqsədilə xarici kütləvi informasiya vasitələrində və internet resurslarında (prioritet ölkələr nəzərə alınmaqla) ölkə məhsullarına olan tələbatları qabartmaq və digər reklam yönümlü kampaniyalar icra olunur. Bu dəstək tədbiri çərçivəsində 2019-cu ildə xarici bazarlara çıxarılan məhsulların 400 ixracatçı tərəfindən 150-ə qədər növə çatdırılması nəzərdə tutulmuşdur [7].

9) İxrac təşviqlərinin ödənilməsi. Bu dəstək tədbirləri dövlətin ixracatçıya ixrac etdikləri məhsulların növ və dəyərindən asılı olaraq geri ödədiyi maddi vəsaitlərdir. 1995-ci ildə Ümumdünya Ticarət Təşkilatının yaradılması ilə bu qurum üzv olan dövlətlər üçün ixrac subsidiyalarının ayrı-seçkiliyə, haqsız rəqabətə səbəb olduğunu bildirmiş və dərhal dayandırmalarını tələb etmişdir. Ancaq ÜTT-də kənd təsərrüfatı sferası üzrə əldə olunmuş razılıq və 2015-ci ildə Nayrobidə keçirilmiş Nazirlər konfransında qəbul olunan Qərara əsasən az inkişaf etmiş və xalis ərzaq idxal edən inkişaf etmiş ölkələr 2030-cu ilin sonuna qədər Sazişin 9.4-cü maddəsinə uyğun olaraq subsidiyaların verilməsinə icazə verilmişdir [8]. Bu dəstək tədbirindən Azərbaycan təcrübəsində də artıq istifadə olunmaqdadır. Belə ki, 2016-cı ildən etibarən Azərbaycan Respublikasının ərazisində istehsal olunan qeyri-neft məhsullarının ixracı ilə məşğul olan şəxslərə dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ixrac təşviqi ödənilir [9].

10) İxracat və xarici valyuta qazandıran xidmət və fəaliyyətlərə vergi, rüsum və xərc istisnası. Bu məqsədlə dövlət müvafiq sertifikat almış firmalara ixrac yönümlü istehsal prosesi üçün xaricdən idxal olunan xammal, material və digər yardımçı malların gömrük rəsmiləşdirilməsində bütün dövlət ödənişlərindən azad edir. Eyni zamanda bir çox ölkələrdə ixracatçı firmaların fəaliyyətləri dövründə ƏDV-dən azad olunmaları da firmanın xarici bazarda rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə xüsusi təsir edir.

11) İxrac-idxal banklarının (Ekzimbank) və ixrac sığorta agentliklərinin yaradılması. Bu dəstək tədbiri vasitəsilə dövlət tərəfindən yaradılan qeyd olunmuş maliyyə institutları ixracatçı firmalara güzəştli kreditlər və digər bank xidmətləri, eləcə də fəaliyyətləri çərçivəsində əlverişli beynəlxalq zəmanət və sığorta xidmətləri təklif edirlər. Çin Xalq Respublikasının təcrübəsinə baxsaq bu məqsədlə dövlət tərəfindən 3 maliyyə institutu yaradılmışdır. “Çin Ekzimbankı” tərəfindən xarici ticarət əməliyyatlarına kreditlərin verilməsi, güzəştli dövlət maliyyələşmə proqramları, daxili və beynəlxalq ödənişlərə bank zəmanətlərinin verilməsi icra olunur. “İxracın və Kreditlərin Sığortası Korporasiyası (SINOSURE)” xarici ticarət əməliyyatlarında ixracatçılara siyasi, kommersiya və kredit risklərinə qarşı zəmanət təklif edir. Qurumun əsas fəaliyyətlərinə ixracat kreditlərinin sığortalanması, investisiya sığortası, istiqraz və zəmanət biznesi, borc və kapitalın geri alınması, kredit qiymətləndirmə daxildir. “Çin İnkişaf Bankı” yarandığı dövrdə bankın əsas vəzifəsi ölkədə sənayenin inkişafına təkan vermək olmuşdur. Son onilliyin əvvəllərindən etibarən isə bank yerli ixracatçıların

fəaliyyətlərini stimullaşdırmaq üçün səmərəli kreditlərin və bank xidmətlərinin göstərilməsini təklif edir [10].

4. Azərbaycanla ixracın dövlət həvəsləndirmə sisteminin formalaşdırılması istiqamətləri

Azərbaycan Respublikasında da ixracata dövlət dəstəyi sisteminin yaradılmasında qarşıya qoyulan məqsədlərdən biri iqtisadi subyektlərin ixrac prosesindən əldə edə biləcəyi faydaları maksimuma çatdırmaq və həmin subyektlərin qarşılaşa biləcəkləri risklərdən onları xəbərdar etmək və sığortalamaqdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Qeyri–neft məhsullarının ixracının stimullaşdırılması ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Sərəncamı, “Qeyri-neft məhsullarının ixracının təşviqi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Fərmanı, “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında” Fərmanı, “Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən səfirlik və konsulluqlarında ticarət nümayəndələrinin təyin edilməsi haqqında” Fərmanı, eləcə də müvafiq fərmanlarla təsdiq olunan Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramları ölkədə ixracının şaxələndirilməsi və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə təkan vermişdir.

Tədqiqatlarımıza əsaslanıb deyə bilərik ki, dünya ölkələrinin təcrübəsində ixracata dövlət dəstəyi kimi həyata keçirilən, ixracatçılar üçün zəruri stimullaşdırıcı tədbirlərin reallaşdırılması və əlverişli makroiqtisadi mühitin yaradılması Azərbaycan Respublikasının iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsinə daxildir. Ölkəmizdə dövlət tərəfindən ixracatçılar üçün zəruri stimullaşdırıcı tədbirlərin göstərilməsi məqsədilə yeni qlobal çağırışlar nəzərə alınmaqla həyata keçirilən iqtisadi islahatlara uyğun olaraq, sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamalar 2021-ci il yanvarın 1-nə kimi dayandırılmış, sahibkarların hüquqlarının daha etibarlı müdafiəsi məqsədilə apellyasiya şuraları yaradılmış, ixracın və investisiyaların təşviqi mexanizmləri formalaşdırılmış, dövlət satınalmalarında yerli mallar üçün güzəştlər müəyyən olunmuş, gömrük prosedurları sadələşdirilmiş, tələb olunan sənədlərin sayı azaldılmış və konkretləşdirilmiş, idxal-ixrac əməliyyatları sahəsində mütərəqqi mexanizmlər tətbiq edilmiş, sahibkarların vergi yükü azaldılmış, kənd təsərrüfatının ənənəvi sahələrinin inkişafı üçün subsidiyalar müəyyənləşdirilmişdir. Həmçinin ixracın stimullaşdırılması istiqamətində 24 ixrac missiyası təşkil olunmuş, beynəlxalq sərgilərdə “Made in Azerbaijan” vahid ölkə stendləri ilə Azərbaycan ixracatçılarının iştirakı təmin olunmuş, xarici ölkələrdə ticarət evlərinin yaradılması istiqamətində müvafiq tədbirlər görülmüş, Belarusda, Ukraynada, Latviyada, Çində və Polşada ticarət evləri, Rusiya Federasiyasının Həştərxan vilayətində Azərbaycan iş mərkəzi yaradılmış, Çin Xalq Respublikasının Urumçi və Şanxay şəhərində Azərbaycan Şərab Evləri açılmış, Rusiya, Çin, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri və Polşada ticarət nümayəndələri təyin edilmiş və müxtəlif qeyri-neft məhsulları ixracatçılarına ixrac təşviqi ödənilmişdir ki, bu da ölkədə qeyri-neft ixracının artımına təkan vermişdir [2].

İxracata bir başa təsir göstərən dövlətin stimullaşdırıcı tədbirləri ilə yanaşı ölkəmizdə əlverişli macroiqtisadi mühitin yaradılması üçün də bir sıra islahatlar aparılmışdır. Belə ki, sahibkarlığın inkişafı sahəsində sistemli və ardıcıl tədbirlər həyata keçirilmiş, qanunvericilik bazası təkmilləşdirilmiş, inzibati prosedurlar sadələşdirilmiş, vergi yükü azaldılmış, sahibkarlığa sistemli dövlət dəstəyi göstərilmiş, infrastruktur layihələri icra olumuş, qeyri-neft sektoru, sənaye və aqrar sektorda potensial ixrac imkanı olan şirkətlərə maliyyələşmə ilə bağlı yardımlar və digər tədbirlər görülmüşdür.

Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı, ölkədə investisiya və biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olanların maliyyə vəsaitlərinə çıxış imkanlarının genişləndirilməsi məqsədilə dövlət tərəfindən yaradılan “Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti” ASC, Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığın İnkişafı Fondu, Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyi, “Aqrolizing” ASC, AZPROMO, “Azərbaycan Respublikasının İpoteka və Kredit Zəmanət Fondu”, “Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi” və digər institusional mexanizmlər özəl sektora göstərilən dəstəyin əyani nümunəsi hesab edilir.

Ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafını təmin etmək, ölkədə innovativ və yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının və perspektiv ixracının inkişafı üçün münbit şərait yaratmaq, müasir texnologiyalara əsaslanan sənaye müəssisələrini təşkil etmək, əhalinin istehsal sahəsində məşğulluğunu artırmaq məqsədilə regionlarda sənaye parklarının, sənaye məhəllələrinin yaradılması istiqamətində əsaslı tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq fərman və sərəncamları ilə Sənaye Parkları, Yüksək Texnologiyalar Parkları və Sənaye məhəllələri yaradılmışdır ki, bu da ölkəmizdə sənaye sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarların, o cümlədən kiçik və orta sahibkarların fəaliyyətinin dəstəklənməsi, əlverişli biznes və investisiya mühitinin yaradılması, yeni iş yerlərinin açılması eləcə də bu sahədə ixrac potensialının formalaşması baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycanda qeyri-neft sektoru üzrə əsas ixrac potensialına malik olan sahələrdən biri aqrar sahədir. Dövlət tərəfindən bu sahənin inkişafı ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər də əsas prioritet istiqamətlərdəndir. Aqrar sahənin vergilərdən azad edilməsi, subsidiyaların, güzəştli kreditlərin verilməsi və digər dövlət dəstəyi mexanizmlərinin tətbiqi, bu sahədə infrastrukturun yaxşılaşdırılması, dövlət investisiyaları hesabına iri layihələrin reallaşdırılması, həyata keçirilən meliorativ tədbirlər, 2015-ci ilin “Kənd təsərrüfatı ili” elan edilməsi kimi tədbirlər bu sahənin inkişafına təkan vermişdir. Bu tədbirlərin nəticəsində ölkədə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün bitkiçilik və heyvandarlıq sahələri inkişaf etdirilmiş, ərzaq məhsulları ilə özünü təmin etmə səviyyəsi daha da yaxşılaşdırılmış və aqrar sektorda ixrac potensialının inkişafına dəstək göstərilmişdir.

Aqrar sektorun innovativ əsaslara keçirilməsi, o cümlədən aqroparkların yaradılması dövlətin bu sahə üzrə əsas hədəfi hesab olunur. 2019-cu ilə qədər dövlətin dəstəyi ilə ölkənin

33 rayonu üzrə 257 min hektar ərazidə dəyəri 2,2 mlrd. manat olan 51 aqropark və iri fermer təsərrüfatı, o cümlədən 15 rayonda 39,6 min hektar ərazidə 17 müasir cins heyvandarlıq kompleksinin və 29 rayonda 217,4 min hektar ərazidə 34 iri bitkiçilik təsərrüfatlarının yaradılması təşviq olunmuşdur [13].

Qeyd olunan sənaye və aqrar sektorda dövlət tərəfindən yaradılan əlverişli investisiya və biznes mühiti, həmçinin kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üzrə həyata keçirilən davamlı tədbirlər ölkədə rəqabət qabiliyyətli milli istehsalın inkişafına eləcə də qeyri-neft sektoru üzrə ixrac potensialının formalaşmasına müsbət təsir etmişdir. Belə ki, statistikaya nəzər salsaq görürük ki, Azərbaycanda ixracatın həcmi (xam neft, neft məhsulları və təbii qaz istisna olmaqla) 2018-ci ildə 2016-cı il ilə müqayisədə 36,6 faiz artaraq 1 719 165 ABŞ dolları olmuşdur [11, 12].

Nəticə və təkliflər. Ümumilikdə ixracatın ölkə iqtisadiyyatına göstərdiyi müsbət təsirlər milli iqtisadiyyatın hər bir sferasında, o cümlədən bütün iqtisadi subyektlərdə özünü büruzə verir. Bu nöqteyi nəzərdən artıq dövlətlərin inkişaf səviyyəsi bilavasitə onların dünya iqtisadiyyatında reallaşdırılan əmtəələrinin həcmi ilə, başqa sözlə desək ixracat həcmi ilə ölçülür. Belə olan halda istər yüksək inkişaf etmiş, istərsə də zəif inkişaf edən ölkələr ixracatlarını stimullaşdırmaq üçün özlərinə məxsus dövlət dəstəyi mexanizmlərindən istifadə edirlər.

Apaşdığımız araşdırmalar əsasında xarici ölkələrin ixracatın inkişafı sahəsində uğurlu təcrübəsini həmçinin beynəlxalq təşkilatların tövsiyələrini nəzərə alaraq Azərbaycanda mövcud sistemin təkmilləşdirilməsi üçün aşağıdakı təkliflər hazırlanmışdır.

- 1) Bildiyimiz kimi qabaqcıl ölkələrdə ixracatın təşviq edilməsi məqsədilə Ekzimbank təcrübəsindən istifadə olunur. Azərbaycanda da ixracatçılara sərfəli bank və kredit eləcə də sığorta xidmətlərinin göstərilməsi məqsədilə dövlət tərəfindən belə maliyyə institutlarının yaradılması bu istiqamətdə əsaslı dəstək tədbiri kimi reallaşa bilər.
- 2) Bəzi firmalarda ekspert kadrların olmaması firmanın ixracat imtiyazlarından yararlanma bilməməsinə gətirib çıxarır. Bunun üçün ixracat dövlət yardımı çərçivəsində təlim və məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi, eyni zamanda ekspertlərin müəyyən müddət daxilində ixracatçı firmalarda çalışması üçün lazımı xərclərin qarşılanması bu istiqamətdə effektiv ola bilər.
- 3) Dövlət tərəfindən ixracatla bağlı qanunvericiliyə dəyişikliklərlə bağlı müzakirələrin aparılması üçün, aidiyyəti dövlət qurumları və ixracatçıların birgə iştirak etdiyi forum və dialoqlar hazırlamaq.
- 4) Dövlət tərəfindən təşkil olunan ixracat və alıcı missiyalarının keyfiyyətinin artırılması məqsədilə, həmin missiyalarında iştirak edən şirkətlərin fəaliyyəti vaxtaşırı monitorinq olunmalı, belə ki, əvvəlki missiyalarda fəaliyyəti qənaətbəxş hesab olunmayan firmalar yeniləri və daha çox perspektiv imkanları olan şirkətlər ilə əvəz edilməlidir.
- 5) Texnologiyaların transferinə dəstək və ədalətli rəqabətin təşviqi sahəsində dövlət siyasətinin daha da təkmilləşdirilməsi.

- 6) İxracata tətbiq olunan dəstək tədbirləri yalnız ixrac prosesi reallaşan dövrdən sonra deyil, eyni zamanda istehsal və satış prosesinə qədər dövrdə də göstərməlidir.
- 7) Kapital cəlb etmək üçün əlverişli investisiya mühiti yaratmaq. Xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün müvafiq dövlət siyasətinin aparılması.
- 8) Sektoral inkişaf proqramlarının ixracın inkişafı proqramı ilə, eləcə də kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı proqramı ilə əlaqələndirilməsi həyata keçirilməlidir. Çünki belə uyğunlaşmanın olmaması kiçik və orta sahibkarlığın yox olmasına səbəb ola bilər.
- 9) İxracata dövlət dəstəyi göstərən məsul qurum və təşkilatlar arasında koordinasiyanın təkmilləşdirilməsi.

Fikrimizi ümumiləşdirərək belə qənaətə gəlmək olar ki, hazırda Azərbaycan Respublikasının qarşısında strateji bir vəzifə durur. Bu vəzifə Azərbaycan ixracatçılarının dəstəklənməsi və dünya bazarlarında onların rəqabət qabiliyyətinin artırılması üçün bütün tədbirlər və vasitələrdən ibarət kompleks ixrac infrastrukturuna əsaslanan milli ixraca dəstək sisteminin təkmilləşdirilməsidir. Bu vəzifənin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi Azərbaycan Respublikasının dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiya oluna biləcəyini və ya inkişaf etmiş ölkələrin xammal bazası olaraq qalacağını müəyyən edəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 5 oktyabr 2016-cı il tarixli, № 1063 Fərmanı.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 yanvar 2019-cu il tarixli, № 500 Fərmanı.
3. IMF, World Economic Outlook, January 28, 2009
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/update/01/>
4. Ar-Ge Yardımına İlişkin 98/10 Sayılı Təbliğ, Resmi Gazete, 04.11.1998, № 23513, s.35
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23513.pdf>
5. İstihdam Yardımı Hakkında 2000/1 Sayılı Təbliğ, Resmi Gazete 29.01.2000, № 23948, s.43
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23948.pdf>
6. Yurt Dışın Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında 2010/6 Sayılı Təbliğ, Resmi Gazete, 18.08.2010, № 27676
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/08/20100818-15.htm>
7. Правительство Российской Федерации Распоряжение от 10 мая 2017 г. № 892-р
<http://static.government.ru/media/files/vZhuwXPdWkqiRUNkwZRQaV80Y7jrjJe5.pdf>
8. World Trade Organization, Nairobi Package
https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc10_e/1980_e.htm
9. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1 mart 2016-cı il tarixli, № 811 Fərmanı.
10. Сводный обзор о мерах и механизмах поддержки экспорта сельскохозяйственной продукции и продовольствия, применяемых в государствах-членах Евразийского экономического союза и ведущих странах-экспортерах сельскохозяйственной продукции и продовольствия

http://www.eurasiancommission.org/ru/act/prom_i_agroprom/dep_agroprom/monitoring/Documents/Обзор%20поддержка%20экспорта.pdf

11. Azərbaycan Respublikası Xarici Ticarətinin Gömrük Statistikası, Hesabat dövrü: 01.01.2016 – 31.12.2016.
12. Azərbaycan Respublikası Xarici Ticarətinin Gömrük Statistikası, Hesabat dövrü: 01.01.2018 – 31.12.2018.
13. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin rəsmi saytı
<https://www.economy.gov.az/article/i-qtisadiyyat-nazirliyinde-genish-kollegiya-iclas-kechirilib/29797>